

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Ölü Beden Yönetiminde Dini Mesleki Bir Form: Gassal

A Religious Professional form in The Organisation of Dead Body: Gassal

Adem SAĞIR¹ , Zeynep AKTAŞ²

¹Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Karabük, Türkiye

²Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü,
İstanbul, Türkiye

ORCID: A.S. 0000-0003-0763-0518;
Z.A. 0000-0003-0753-8842

Corresponding author:

Adem SAĞIR,
Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Karabük, Türkiye
E-mail: ademsagiroglu@gmail.com

Submitted: 03.12.2019

Revision Requested: 23.12.2019

Last Revision Received: 12.01.2020

Accepted: 27.01.2020

Published Online: 10.03.2020

Citation: Sagir, A., Aktas, Z. (2020). Ölü beden yönetiminde dini mesleki bir form: Gassal. *Journal of Economy Culture and Society, Supp(1)*, 269-289. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0088>

Öz

Bu çalışmada ölüm ile toplum arasındaki ilişkinin geçirmekte olduğu iddia edilen değişim ve dönüşümünü açıklamak için "ölü beden yönetimi" kavramına başvurulmuştur. Ölü bedenlerin yönetimi kavramının tercih edilmesinde, cenaze uğraşısını salt ekonomik bir tüketim alanı olarak değil; din, kültür ve kimliklerin de görülebildiği, gelenekselden moderne geçişte toplumsal dönüşümlerin izlerinin sürülebildiği sosyolojik bir bağlamı da kapsamı motivasyonu ile hareket edilmiştir. Çalışmanın odağına ölüm-din ilişkisinin duygusal emek üzerinden yorumlanması olarak düşünülebilecek gassallar yerleştirilmiştir. Gassalların tercih edilmesindeki kaygılardan birisi ölüm uzmanlıklarının profesyonel bir iş olarak görüldüğü modern çağda dinin ölüm ve ölü bedenler üzerindeki güçlü yönünü yeniden gündeme taşımaktır. Çalışmada nitel araştırma tasarımı tercih edilmiş, tasarım gözlem ve mülakat tekniklerinden oluşturulmuştur. Bu çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde görevli gassallarla yapılmaya başlanan mülakatlardan elde edilen ilk verilerin sunulması hedeflenmiştir. Gassal, Türkiye örneğinde ölüm-din ilişkisinin duygusal emek üzerinden okunuşu da temsil etmektedir. Ayrıca Gassal, ölüm tüketiminin profesyonel bir iş olarak görüldüğü ölüm endüstrisinde dinin ölü bedenleri organize etmedeki güçlü yönünü yeniden gündeme taşımayı temsil etmektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerin cenaze hizmetleri kapsamında sunduğu hizmetlerini şekillendiren temel ölçütlerden birisinin din olması, Gassal'ın çalışmaya konu edilmesi için yeterli gerekçe kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölüm Tüketimi, Ölüm Endüstrisi, Ölü Bedenlerin Yönetimi, Gassal

ABSTRACT

This study attempts to apply to the concept of "organizing of dead body" in order to define the change and transformation which is claimed to be experienced by the relationship between death and the society. The Gassal, which can be interpreted through the emotional effort in dead-religion relationships, are placed at the focus of the study. One of the

worries of choosing the *Gassal* is to bring the impact of religion on death and dead bodies in the modern age, where death specialties are seen as professional work up to agenda again. Qualitative research design has been preferred in the study, and the design has been composed of observation and interview techniques. The study aims to present the first data obtained with the interviews conducted with *Gassals* of the Istanbul Metropolitan Municipality. The focus of the study has been on the *Gassal*, who could be considered as explaining the relationship between death and religion through emotional labor. Moreover, the *Gassal* in the death industry, where death consumption is seen as professional work, also brings the powerful aspect of religion in organizing dead bodies up to the agenda again. It is enough reason for the study to prefer the *Gassal* as it is subject for the fact religion is one of the fundamental criteria that forms the funeral services offered by local governments.

Keywords: Dead, Dead Consumption, Dead Industry, Management of Dead Bodies, Gassal

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the concept of “*organizing of dead body*” has been used in order to explain the change and transformation of the relationship between death and society. Funeral rites are not merely an area of economic consumption; they contain a sociological context in which religion, culture and identities can also be seen, and the traces of social transformation in the transition from traditional to modern can be traced. That is why the concept of “*organizing of dead body*” has been chosen. The focus of the study has been on the *Gassal*, who could be considered to interpret the relationship between death and religion through emotional labor. Qualitative research design has been preferred in the study, and the design has been composed of observation and interview techniques. In this study, we aimed to present the first data obtained from interviews started with the *Gassals* in the Istanbul Metropolitan Municipality. Istanbul has been preferred because of the greater number of *Gassals*, which has been associated with Istanbul’s being a significant reflection of the average of Turkey in death rates. The aim of establishing the funeral not only as an area of economic consumption but also as an area where religion, culture and identities could be seen has been pursued based on the *Gassal*. The *Gassal* represents the relaunch of religion’s strength in organizing dead bodies in the death industry, where death consumption is seen as a professional work. As one of the main criteria is the religion that shapes the services offered by local governments within the scope of funeral services in Turkey, the *Gassal* has been considered as having adequate justification for the study.

Throughout the study, “*organizing of dead body*” has become a frequently used conceptual unitary. “*Organizing of dead body*” has been preferred by the researchers with the concern of creating a general profile of death-related professions. The concept has been mainly designed to differentiate the professions of death in “the East” from what “the West” calls the “death industry” defined in terms of money. It has been used not only for bearing traces from the working life of modernity, but also showing the areas in which traditionalism is maintained. Thus, the “*organizing of dead body*” also reflects the mentality extensions that can be established in a wide area that expresses the double bind. It both contains the professions that focus directly on death (*Gassal*, grave digger, coffinist...) and forms of work (marbles, timber, builders, etc.) added to the actual profession. This study consists of a pilot study of the field study carried out in the sample of the *Gassals* working in the Istanbul Metropolitan Municipality. The study consists of in-depth interviews and focus group interviews within the framework of a grounded theory approach. In the research process, the concepts of “work”, “occupation”, “expertise” and “labor” have been used to combine different contents in a common ground.

As a result, the process of *Gassal*’s experiencing the profession improves the development of individual identity along with religious, cultural and social codes. The *Gassal* conceives the death as “Arrival to God” through religious codes, and brings the sacred aspect of his profession into the forefront.

The sanctity attributed to death also becomes integrated into the profession. Therefore, the *Gassal* comprehends the meaning of his work as “Gaining God’s approval”. The *Gassal* perceives death in the reality that “Everyone will die one day” in ordinary life with cultural knowledge. This aspect of death transforms into a cultural ceremony in the process of organizing the dead body. The *Gassal* exists in this process with religious regulations and plays an active role in not performing all kinds of practices that are not compatible with religion, and becomes the guardian of the dead body. Here, the *Gassal* makes suggestions to the relatives of the dead using religious references. At this point, the organizing of the dead body turns into a ceremony. From the washing of the dead to the shroud, every good memory of the dead is remembered. As a result, *Gassal* as a profession is a powerful phenomenon in the post-mortem process and is directly related to death. It develops strategies and establishes bilateral relations for the field in which it is the subject.

1. Giriş

Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte yaşanan önemli dönüşümlerden birisi çalışma hayatı olmuştur. Geleneksel topluluklarda doğaya ve geleneğe uygun biçimde temel ihtiyaçların giderilmesi olarak betimlenen çalışma, bir emek gücü harcamaktan ziyade gündelik hayatın sürdürülmesi kaygısını taşımaktaydı. Doğaüstü alanın gündelik alışkanlıkların çerçevesini çizdiği bahsi geçen çalışma, meslek kavramından ziyade zanaat, uğraşlar ve uzmanlıkları içermektedir. Sanayileşmeyle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşmanın getirdiği profesyonel çalışma ve meslek hayatı karşımıza çıkmıştır. Sanayi devrimini besleyen felsefi ve bilimsel tartışmalarının etkisiyle çalışma kavramının doğaüstü(metafizik) ve dini alandan soyutlandığı görülmektedir. “*Lanet*” veya “*ceza*” olarak betimlenen Hristiyan teolojisindeki çalışma kavramı yerini “*doğadan ve başka insanlardan bağımsızlaşma*” olarak tanımlanan yeni bir çalışma kavramına bırakmıştır (Budd, 2016, s. 49-65). Böylece seküler olarak inşa edilen çalışma, rasyonelize edilmiş ve sistematik kurallardan oluşan mesleki formlara evrilmiştir. Burada Durkheim’in (2018) işbölümü ile açıkladığı, ikincil ilişkilerle kurulan ve profesyonel rol dağılımına dayanan bir toplumsal alandan bahsedilmektedir. Bu alan aynı zamanda Weber’in (2014) rasyonelitesine, hesapedilebilirlik ve ölçülebilirlik ilkesine uygun olduğu gibi, Marx’ın (2013) kapitalist sistem çözümlemelerinde açıkladığı meslekler alanıyla da doğrudan ilişkilidir. Kuşkusuz çalışmanın gelenekselden moderne geçişte değişen anlamı disiplinlilik, sistematiklik, verimlilik ve planlılık üzerinden kurulan niteliğiyle ilişkilidir. Sonraki süreçte Simmel’in (2005, s. 168-169) “*metropol insan*” tipolojisinde paranın merkeze yerleştiği ve amaca dönüştüğü bir çalışma hayatına evrilme söz konusudur. Bahsi geçen değişimlerin zihniyet tiplerini de etkilediği görülmektedir. Buradaki zihniyet kavramını, Weber’den ilhamla Ülgener’in kullandığı “*dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alış*” olarak düşünmek gerekir. Ülgener’de(2006, s.14-15) zihniyet bir bilgi türü değil fakat anlama ve eyleme tarzıdır. Dolayısıyla Ülgener’in çözümlemelerinde sıklıkla zihniyet kavramına ve her devrin kendine özgü zihniyet tiplerine atıf görülür. Modern tip, gelenekselin dışındadır. Bireyselliğin ön plana çıktığı bu tipolojide çalışma, bireyin kendi ilkeleriyle kurduğu doğasını kaybetmiştir.

Bugün, çalışmanın krizinden bahsedilmekte, hatta çalışmanın sonu tartışılmaktadır. Tartışmaların çıkış noktası çalışmanın artık çalışanlar için bir anlam ifade etmediğidir. Bu durum aynı zamanda kişinin yaptığı iş ya da uğraşının onun karakterini belirlediği iddiasının da temellerinden sarsıldığı anlamına gelmektedir. Kuşkusuz çalışmanın ekonomik getirisinin yanında statü kaynağı olması, bireyin gelişimini etkilemesi, tutum ve davranışları biçimlendirme niteliklerinin de tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Böylece çalışmayla-kimlik ilişkisinin de değiştiğini ifade etmek mümkündür. Çalışma hayatının dönüşümünde birçok faktörün bir araya gelmesi söz konusudur. Esnek çalışma uygulamaları, taşeronlaşma, göçler ve kayıt dışı istihdamların bu bağlamda önemli olduğu görülmektedir (Strangleman ve Warren, 2015, s. 2). Çalışmanın değişen görünümünde devletin yeni bir konumsallığı oluşmuştur. Devlet, ekonomik gelişmeyi daha çok teşvik edici ve icra eden bir konuma evrilmiştir (İçke, Engin ve Kızılkaya, 2012, s.17). Devletin yeni konumu, ekonominin yeniden yapılanması için etkin konuma getirme, piyasada metalaşma sürecini kontrol ve yönetme, etkinlik sağlama amacıyla piyasa güçlerini aktif yapısal politikalar aracılığıyla yönlendirme gibi (Topak, 2012) emek piyasası politikaları ve sosyal politikalarla ilintili bir dizi müdahale biçimiyle bağlantılıdır.

Bu bağlam aynı zamanda Türkiye’de belediyelerin üstlendiği cenaze hizmetlerine de bir çerçeve çizmek için uygun çıkış noktası kabul edilmiştir. Böylece cenaze hizmeti belediyeler tarafından sürdürülen bir sosyal politika anlamı taşımaktadır. Bu hizmetler, aynı zamanda ölüm uğ-

raşısında görev alan geleneksel ve modern mesleki uğraşları bir araya getirmektedir. Gassal bu hizmetin merkezinde yer almakla birlikte burada tabutçu, mezar kazıcı, imam, kefenci, cenaze nakliyecisi ve mermerci gibi birçok farklı ölüm uğraşısının birlikteliği söz konusudur. Kuşkusuz belediyelerin ücretsiz sundukları cenaze hizmeti, arka planında ihale sistemiyle yürüten geniş bir ekonomik alanı ve belediyelerin şirketleşmesini de kapsamaktadır. Burada belediyelerin ekonomik gücünün sosyal boyutunu fazlasıyla geçmesi, kent mekânına meta değeri üzerinden bakması ve her iki bağlamı da politik faydası bakımından kullanması söz konusudur (İncioğlu ve Erder, 2008). Bu yönüyle belediye, ölüm etrafında ortaya çıkmış geleneksel ve modern meslekleri bünyesi altında toplayarak ölüm uğraşısını kurumsallaştırmakta ve kontrol sistemleriyle de ölüme ait toplumsal alanları organize etmektedir. Gassal başta olmak üzere ölümlle ilişkili meslekler taşeron şirketler aracılığıyla belediyede istihdam edilmektedir.

Çalışmada bahsi geçen ölü beden yönetimi kavramı, cenaze uğraşısını salt ekonomik bir tüketim alanı olarak değil; din, kültür ve kimliklerin de görülebildiği, gelenekselden moderne geçişte toplumsal dönüşümlerin izlerinin sürülebildiği sosyolojik bir bağlamı da kapsamaması motivasyonu ile seçilmiştir. Ölü bedenlerin yönetimi, günümüzü tanımlayan *gösteri toplumu* (Rebord, 2008) ve *tüketim toplumu* (Baudrillard, 2019) kavramlarının içerisinde sıradan bir nesne haline gelen ölümün uzmanlık ve mesleki uygulama biçimlerini tanımlamaktadır. Bu bağlamda ölümün profesyonel bir iş haline gelişinin hikâyesi ve bu durumun toplumsal ve dini anlamda bulduğu karşılık, bu çalışmanın kaygısı olarak temellenmiştir. Geleneksel alanların çözümlüşünü haber veren ölü bedenlerin yönetimi, bireyin anlam dünyasında önemli bir yer tutan ölümün, kar düşüncesinin de dâhil olduğu hizmet sunum biçimleriyle tüketilen bir meta haline getirilişi üzerinden somutlaşmaktadır. Ariés'e göre bu durum "*iyi bir sona hazırlama düşüncesi*"nin ölümü ticarete döküyor olmasıdır. Ölüyü hazırlama, bundan böyle "*ticaret ve kar konusu*" olmuştur (Ariés, 1991, s. 96). Ölümün tüketilmesi kaygısı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Ölümün Yok Edilmesi Komitesi'ni oluşturdu. 1976'da ise Fransa'da Ölümsüzlük Şirketi'nin kurulmasına kaynaklık etti (Thomas, 1991, s. 115).

Bauman'ın (1999) tanımladığı çalışma hayatından hareket edildiğinde, gassalın modern dışı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bauman (2005, s. 36-37), post modern dönemde insanların konumlarını betimlerken yüzer-gezerlikten bahsetmiştir. Yüzer-gezerlik aynı zamanda çalışma hayatını da tanımlayan temel kavramdır. Çalışma ortamlarını uzun vadeli toplumsal ilişkilerin mekânı olmaktan çıkmaktadır. Yüzer-gezer emekçinin iş mekânı etkileşim bağıllık ve karşılıklı saygı ve sadakat için ortak bir ikametgâh olmaktan çok, bir gece kalmak için ziyaret edilen ve vaat edilen rahatlığın sağlanmadığı her an terkedilebilecek bir kamp yeri gibi hissedilmektedir. Her ne kadar modern bir uzmanlaşmayı içeriyor olsa da gassalın mekânla kurduğu aidiyetlik söz konusudur. Bu aidiyetlik aynı zamanda geleneksel dönemde toplumsal konumların da içkin olduğu mesleki kimliği akla getirmektedir. Gassallık dışarda güçlü bir mesleki kimliğe sahiptir. Çünkü gassalın toplumda genel geçer bir konumlandırılışı söz konusu değildir. Ölümle doğrudan ilişkili bir uğraş olması bakımından bireylerdeki korkuyu tetiklemektedir. Korku hali, modern toplumun ölümü ötekileştirmesinin doğal bir sonucudur. Gassalın mekân dışındaki gücü ve kalıcılığı mesleğe yüklenen olumsuz anlamlarla da doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamdan hareketle gassalın toplumsal konumu, Goffman'ın (1963) damgalama kuramına uygundur. Gassal, bireyin toplumsal kabulün dışında kalması ya da bireye varmış gibi davranılmasının kaynağı olmaktadır. Goffman, damgalama bireyin gözden düşürücü olduğu düşünülen bir sembol taşıdığını ve çeşitli toplumsal grupların kabul açısından bu yönüyle dışlandığını ifade etmektedir. Damganın merkezinde "*ölü yıkayıcısı*" yakıştırmaları vardır. Ölü yıkayıcısı gizeme büründürülmüş bir alanda yapı-

lan işe gönderme yapmaktadır. Gassalın içeride yaptığı tüm davranışlar merak uyandırmakta ve katılımcılara yorum yaptırabilir güce evrilmektedir. Ölü bedeninin arınmaya hazırlanışı sırasında kurulan mekân mahremiyeti, bu merakın ve gizemin derecesini artırmaktadır. Ölü yıkayıcısı aynı zamanda aşağılamayı ya da değersizleştirmeyi de ifade etmektedir.

Günümüz çalışma hayatında mesleki bilgi/becerilerin güncel tutulması, kişinin mesleğiyle kurduğu ilişki de önemli bir ayrıçtır. Ancak böyle bir durum gassallığa uygun görülmemektedir. Gassalın ölüm uğraşısında mesleki pratikliği ve yaptığı işe gösterdiği dikkat/özen önemlidir. Geleneksel dönemin ölüm uğraşısıyla bu bakımından paralellik taşımaktadır. Ancak gassal; verimlilik, hesap edilebilirlik, denetim ve kontrol mekanizmalarına tabi olduğu için modern dönemden de izler taşımaktadır. Böylece gassalın iş uğraşısı da Fordist ve Taylorist ilkeler doğrultusunda yapılandırılmıştır. Mesleklerin icra üslubunu, bilindik işleyiş sistematüğini, fonksiyonlarının ve içeriklerinin kökten değışmesi(Ritzer, 1998, s. 76-88)'nin söz konusu olduğu bugünün çalışmasında, gassalın geleneksel imgesinin de dönüşümü söz konusudur. Gassal'ın hizmet vermekle yükümlü olduğu ölü yakınları ile geleneksel ilişkisi de zedelenmektedir. Gassal herkesin yapabileceğı bir iş çerçevesine sahip olmasıyla birlikte geleneksel döneme aittir. Ancak içerdiği “ölü yıkayıcısı” etiketi ve “ölüm korkusu” niteliğiyile herkesin yapamadığı bir meslek olması bakımından modern dönemin merkezindedir. Onun niteliğini belirleyen ve onu tanımlayan şey toplumsal anlamlandırmalardır.

Gassalı standart mesleki ve iş ilkeleriyle açıklamak ya da tartışmak oldukça güç durmaktadır. Ancak gassalın iş uğraşısında ölü bedeninin bir metaya dönüştüğünü ifade etmek mümkündür. Mesleğin karşılaştığı problemlerin başında ise Marx'ın metalaşmasından ziyade “*materyalleşme*” gelmektedir. Ancak aradaki farkın anlaşılması bağlamında metalaşmanın karşılık geldiğı bağlamı hatırlamakta yarar vardır. Metalaşma toplumsal ilişkilerde parasal ilişkilerin ya da piyasa ilişkilerinin geçerlilik kazanmasının bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Polanyi'nin (2008) piyasa ve toplum üzerine yaptığı analizlerin bir uzantısıdır. Polanyi'ye göre piyasanın toplumun merkezine yerleştirilmeye çalışılması doğa ve insanı metalara; geçim amacının yerini, kazanç amacının alması bütün alışveriş ilişkilerini parasal ilişkilere dönüştürür. Toplumun doğal ve insani özünü metalara dönüştürme çabası, insan ilişkilerini yok edecek ve doğal çevreyi yok etme tehdidiyle yaşayacaktır. Metalaşma kapitalist ilişkilerin toplumun katmanları arasındaki yaygınlığına işaret eder. Bir bütün olarak kapitalizmin işlerliğinin(yaygınlığının) yanı sıra, derinliğinin(yoğunluğunun) bir ölçüsüdür (Metin, 2011, s. 184). Gassal için geleneksel dönemin ölüm uğraşısında alışkanlıklar ve devralınan miras ön plandadır. Yapılan işin karşılığında meta değeri olarak standartları belirsiz bir mübadele söz konusudur. Burada değeri olan her şey mübadele aracı yapılabilmektedir. Paranın henüz gündeme gelmediğı görülmektedir. Geleneksel dönemde gassalın işinde, para ya da para ederi her türlü meta değış tokuşunun hoş karşılanmadığının altı çizilmesi gerekmektedir. Modern dönemde ise kurumsallaşmanın ve örgütlenmenin gerektirdiğı maaş/ücretlendirme söz konusudur. Ayrıca geleneksellikten sıyrılma ve yapılan işin çerçevesini belirleyen kurallar mevcuttur. Gassal, ölü yakınlarının isteklerini karşılanmasının müşteri memnuniyetiyle doğrudan alakalı olduğu mesleki bir icra biçimine evrilmiştir.

Çalışmaya odak olması bakımından gassal, gelenekselden moderne geçişte çalışma hayatında manadan arındırılmış bir alanı ölü beden yönetimi üzerinden karşımıza çıkarır. Duygusal emeğe benzeyen ama o olmayan, dini kurallardan beslenen ama dini alandan arındırılmış seküler bir alanı içerisinde barındırmaktadır. Günümüzde taşeronlaşma üzerinden belediyelerde istihdam edilen gassal, bir ayağı geleneksel dönemi, diğeri ise neo-liberalizmin çalışma yaşamındaki değışimlerini yansıtmaktadır. Gassal, aynı zamanda modern çalışma dünyasının bütün dönüşümle-

rini de içerisinde barındırmaktadır. Gassal postmodern değil, çalışma boyunca arafta kalmış bir meslek formu olarak tanımlanmıştır. Bu araftalık, gelenekselden sıyrılamama, modernliğin dönüşümlerini içermekte ve neo-liberalleşmenin dönüştürdüğü emek biçimlerini yansıtmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü ölü beden yönetimi ve gassallık kavramının tanımlanmasına ayrılmış ve burada gassalın konumlandırıldığı ölüm meslekleri tartışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ndeki gassallarla yapılan görüşmelerde elde edilen ilk veriler üzerine inşa edilmiştir.

1.1. Gelenekselden Modern Döneme Geçişte Ölü Beden Yönetimi

Çin taşra kültüründe anne babaların ölen bekâr oğulları için mezar kazıcılarından veya yeni bir ceset bulanlardan ölü bir kadın satın alarak ikisini bir çift gibi birlikte gömmeleri düşünüldüğünde ölümle ilişkili toplumsal pratiklerin meslekleştiği alanların oldukça karmaşık olduğu görülür (Yalom, 2008, s. 112). Ceset satıcılar ve mezar kazıcıların yanında bazı topluluklarda “ölüm konusunda eğitilmiş özel acil durum elemanları” belirmiştir. Bu elemanlar, *ölüm döşөгünü temin ederler*. Bu elemanların bulunmadığı yerlerde, *organ nakli için alınan organların muhafaza edildiği ve sevk edildiği özel eriyiği, vücuttaki kanla değiştirecek bir cenaze görevlisinin görevlendirilmesi*” (Jones, 2004, s. 94) söz konusuydu. Ölümün bir gerçeklik olduğu fikri, onun etrafında oluşan toplumsal alanın varlığını da akılda tutmayı gerektirir. Durkheim’de (2011) ölüm, ölme sürecinde ve ölüm sonrasındaki törenlerde bir araya getirdiği insanlarla toplumsallığın devamını sağlayan bir fenomendir. Yalom’un (2017) psikanalizlerinde ise ölüm, bilinçaltının büyük bir bölümünü kapsayan kaygılardan oluşmaktadır. Ölümle ilişkilendirilmiş bir gündelik hayat, birçok uzmanlığı ve profesyonelliği de kendiliğinden ortaya çıkarmıştır. Bu bakımından ölüm etrafında oluşan meslek ve uzmanlık alanları gündelik hayatın okunabileceği önemli alanlardan biridir. Geleneksel dönemde belli bir uzmanlaşmayı ve ilgiyi bünyesinde barındıran ölüm meslekleri, modern dönemde endüstriyel dönüşümün bir parçası olmuştur (Sagır, 2017). Bu bağlamda ölü bedenlerin yönetimi, geleneksel dönemde “ölüm ile uğraşan uzmanları, meslekleri ve organizasyonları” karşımıza çıkarırken; modern dönemde ise “Death Industry-Ölüm Endüstrisi” kavramını çıkartmaktadır. Ölüm endüstrisi, Amerika kaynaklı cenaze evleri, mezarlıkları, krematoryumları, ölüm öncesi ve sonrası planlamaları ve satılan ürünleri içeren gittikçe büyüyen bir piyasaya atıf yapmaktadır (Mitford, 1963; Saunders, 1991). Kavramın diğer ülkelerdeki ölüm ve ölüme dair işleri de McDonaldlaştırdığını ileri süren çalışmaların da dikkat çektiği görülmektedir (Howarth, 1997; Iqbal, 2011). Geleneksel topluluklarda el yordamı ve atalardan öğrenilen metotlarla işlenen ölü bedenler, modern şirketleşmeyle profesyonel uzmanlara geçmiştir (Sagır, 2017). Hem geleneksel hem de modern topluluklarda ölü bedenlerin yönetilmesindeki amaç, ölümün işlenmesi ve ölen bedenden kurtulunması talebidir. Hangi biçimde yapılırsa yapılınsın ölü beden yönetiminin belli bir emek gücünü doğasında barındırdığı görülmektedir. Ayrıca emek gücünün satın alındığı şey para olabileceği gibi hediyeler veya birtakım kutsal nesnelere mübadelesi de olabilmektedir.

İnsanların ölü bedenle uğraşmaları, geçmişten bugüne belli kişilerin devreye girmesiyle birçok ara statü ve rolün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Geleneksel toplumlarda ortaya çıkan bu statüler, modern anlamdaki örgütlenmelerden ve mesleklerden oldukça farklıdır. Çoğunlukla büyücüler ya da şamanlar tarafından kimi zaman da topluluğun ürettiği geleneksel kodlarla yürütülen roller, ölü beden yönetimi uğraşısını üstlenmişti. Böylece şamanların/büyücülerin geleneksel olarak üstlendikleri ölüm uğraşısının, toplumsal bağlam içerisinde herkes tarafından kabullenilmesi ve paylaşılması söz konusu olmuştur. Geleneksel topluluklarda ölümle ilişkilendirilen ve kişiyi ölüme hazırlayıcı ya da ölme sürecinde kişiyi mutlu edici farklı uygulamaların da karşımıza çıktığı

görülmektedir. *Günah yiyenler, mumyacılar, rüzgâr satıcıları, ruh satıcıları, ruh doktoru, yas tutucular, ölüm uyarısı çığırtkanları, dua okuyucular, ağıtıcılar* bunlardan bazılarıdır. Bu kişiler aynı zamanda belli bir ücret karşılığında ya da sırf karınlarını doyurmak için kendilerine verilecek ekme vb. gıdalar için bu işi yapıyorlardı. Bu uzmanlıkların temel kaygısı ölen kişinin yaşayacağı korkunun yatıştırılması, arkada kalan ölü yakınlarının rahatlatılması ve ölmeye sürecindeki kişiyi rahatlatmaktır(Sağır, 2017).

Ölümün etrafında oluşan uğraşı, 17.yüzyıldan sonra profesyonelleşmiş ve belli bir uzmanlığın gerektirdiği örgütlü-meslek hayatını ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen profesyonelleşme, kuşkusuz modern toplumun *“emeğin bölünmesi”* ve *“iş bölümü”*(Durkheim, 2006) üzerine kurulu yapısal süreçleriyle doğrudan alakalıdır. Buna göre kişilerden ölmeye sürecinde kendilerini uzmanlara teslim etmeleri beklenir ya da kişiler yakınları tarafından uzmanlara teslim edilmeye zorlanır. Aslında toplumun geleneksel işleyiş mekanizması değiştiğinden modern dönemde kurumlar, şirketler ve örgütler, ölmeye süreci ve ölüm sonrası boşluğu doldurmak için devreye girmektedir. Berger(2011, s. 245) modernizmin bahsi geçen bu uzmanlaşmış formlarını betimlerken *“bürokrasiler, yalnız görevleri ve aranan becerilerinden dolayı değil, aynı zamanda psikolojik özellikleri nedeniyle de özel bir personel ararlar”* betimlemesini kullanmaktadır. Kuşkusuz gelenekselden moderne geçişte yaşanan dönüşümler, ölüm uğraşısını ölmeye yüklenen değer ve anlamlarla yeniden inşa etmektedir. Geleneksel dönemde ölüm mesleği *“dini tutumların etrafında şekillenirken”* ve mesleğin icrasında *“tanrının otoritesini kabul etmek”*(Engin, 1998, s. 270-291) önemlidir, modern tavırda ise artık dine teslimiyet, *“bilim ve teknolojiye transfer edilmiş”* ve ölü bedenlerin yönetimini *“tıp ve cenaze levazımatçıları”* devralmıştır(Anderson, 1986, s.16). Böylece ölümden para/ücret kazanmanın olağanlaştığı profesyonel mesleki bir sunum tarzının ortaya çıktığı görülmektedir.

Weber’in modernizasyon süreçlerinde kullandığı *“çelik kafes”* metaforu(Löwy, 2018), kuşkusuz ölüm uğraşısının dönüşümünün açıklanabilmesinde kullanılabilir durmaktadır. Ölüm uğraşısında çelik kafes, temelde ölü beden yönetiminin kurumsallaşmasını ve bürokratikleşmesini ifade etmektedir. Kavram, aynı zamanda geleneksel dönemdeki ölüm uğraşısında iç içe geçen toplumsal yapıların birbirinden kopuşunu ve ayrışmasını içermektedir. Aile ve yakınlar, eski biçimlerle ölü bedenlere doğrudan dokunmak yerine, artık hazır ve nazır tabutlara dokunmaktadır. Yatağında ölmeye süreciyle başlatıp defne kadar geçen sürede kişinin son anlarını geçirdiği aile, artık sadece musalla taşında veya cenaze arabasının yanında/arkasında son görevini yerine getiren bir role bürünmüştür. Tabuta dokunmanın temsil ettiği anlam aynı zamanda ölümlü topluluğun temel bağlantısının kesilmiş olduğu gerçekliğidir. Bu gerçeklik, Kellehear’ın(2012, s. 231), Illich’ten aktardığı *“iyi yönetilmiş ölüm”* olgusuyla da doğrudan ilişkilidir. İyi yönetilmiş ölümden kasıt, *“profesyonellerin hastanın başına uğrama sıklığının artmasının kişinin ölmekte olduğunu göstermesi açısından yeterli bir toplumsal işaret”* olmasından söz edilmesidir. Bu sürecin ortaya çıkışında ölüm uğraşısının *“metalaşmasının”* da önemli bir etkisi vardır. Bauman(2018), *“ölümün bir tüketim aracı olarak görülmesi”* sürecini, ölümlü üretim içerisinde *“yeni istihdam alanlarına bulaştırmış olanlarla”* ilişkilendirmektedir. Toplumda ortaya çıkan yeni ihtiyaç alanları, *“hem bir iş alanı hem de bir emek süreci olarak mezarlık ve ölüme müdahaleyi”* getirmiştir. Modern dönemde can çekişen birinin yanında bulunmak, ölümlü temizliğini yapmak, ölen kişinin cesedini beklemek, başsağlığı dileklerini kabul etmek gibi birçok görev, artık ölü yakınlarına ait değildir. Birçok defa başkaları, ölenin yakınları adına görevler üstlenirken, paranın da aktif bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Ölüm etrafında mesleki bir uzmanlaşma, profesyonelleşme, hatta bürokratikleşmenin söz konusu olması tam da bu parasal değerle ilişkilidir.

Bunun belirgin görüngülerden birisi bütünüyle devletin kontrolü ve denetimi altında resmi “*death control*” içinde ifade bulur. Fütürist yazarlar bu durumu içine girilmekte olunan kaçınılmaz bir son olarak betimlemişlerdir(Thomas, 1991, s. 70). Bu belirtilerden hareketle modern dönemin belirleyici meslek formlarının kuşkusuz kurumsallaşma ile paralel gittiğine vurgu yapmak gerekmektedir. Kurumsallaşan cenaze hizmetleri Avrupa’da ve Amerika’da özel şirketler aracılığıyla yürütülürken, Türkiye’de ise yerel yönetimler aracılığıyla bir sosyal hizmet/destek anlayışıyla verilmektedir. Böylece belediyeler, sosyal belediyeciliğin temel hizmetlerinden birisi olarak ölüm uğraşısını bünyesinde toplamaktadır. Mezar kazıcı, gassal, imam, tabutçu, kefenci, taşımacı, mermeci dâhil birçok iş, belediyenin çatısı altında yapılmaktadır. Bu bağlamda Batı’daki *Ölüm Endüstrisi* kavramının parasal ilişkiler üzerine kurulduğu düşünüldüğünde, belediyelerin ölümle kurdukları bahsi geçen teması ölü bedenlerin yönetimi olarak ifade etmek daha yerinde olmuştur. Ölü bedenlerin yönetimi kavramının tercih edilmesinde, cenaze uğraşısını salt ekonomik bir tüketim alanı olarak değil; din, kültür ve kimliklerin de görülebildiği, gelenekselden moderne geçişte toplumsal dönüşümlerin izlerinin sürülebildiği sosyolojik bir bağlamı da kapsaması motivasyonu ile hareket edilmiştir.

1.1.1. Mesleki Kimliğin İnşası: Gassal

Mesleki kimliğin oluşması, toplumsal yapıların işleyişinde önemli rol oynamaktadır. Bir meslek sahibi olmanın anlamı aynı zamanda kişinin kamusal alanda olması ve toplulukla gündelik hayatı paylaşımıdır. Çünkü meslek sahibi olmak toplumsal bir statü anlamına geldiği gibi sosyalleşme anlamını da taşımaktadır. Meslekler bu bağlamda kişinin toplumsal alanda kabul görmesini de temsil etmektedir. Kişinin yaptığı işte mesleki anlamda kabul görebilmesi, aynı çalışma ortamında bulunan diğer çalışanlarla birlikte ürettiği “*inançlar, tutumlar ve ön kabullerin*” bir bütün olarak değerlendirilebildiği sürece mümkündür (İlhan, 2008). Mesleki kimlik, bireylerin toplumsallıklarını ifade ettikleri dışavurumların bir parçasına gönderme yapar. Meslek, doğrudan bireyin sahip olduğu statü ve bunların gerektirdiği rollerle ilişkilidir. “*Kişinin belli bir sosyal gruba aidiyetliğini*” anlatırken, onlarla “*değer ve duygular üzerinden kurduğu ilişkinin*” (Tajfel, 1982) de temel yol izleğini çizer. Bu bağlamda düşünüldüğünde mesleki kimliğin ortak bir kültürel alan oluşturduğunu ve benzer mesleklere sahip bireyler arasında normların, değerlerin, tutumların, ahlakın, yerleşik geleneklerin, simgelerin paylaşılmasını gerektirdiğini ileri sürmek mümkündür (İlhan, 2008, s. 315). Hall’ın (1994) vurguladığı biçimde mesleki kimliğin aynı zamanda girilen her toplumsal alanda kişinin başkaları tarafından tanımlanmasında önemli bir statü ve rol kaynağını olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunun anlamı, bireyin kendisini ait olduğu meslek grubuna göre kendisini konumlandırması ve başkalarını onların ait oldukları mesleki gruplara göre tanımlamasını gerektirmektedir (Walsham, 1998). Mesleki kimlik bu bağlamda toplumsal konumlara atıf yaparken “*yerleşikliğe*” de (İlhan, 2008) gönderme yapmaktadır. Nitekim Becker ve Carper’in (1956) mesleki kimlik için ifade ettiği “*özdeşim süreci*”, aynı zamanda Mancini, Caricati, Panari ve Tonarelli’nin (2015) “*iç-bireysel ve gruplar arası süreçlerin kombinasyonu; kişinin spesifik bir işi yapan çalışan olduğunun ve bu iş ile bir grup ve sosyal kategori ile tanımlandığının farkında olması*”dır.

Bu çalışmada gassallık, Bourdieu’nun habitusundan hareketle mesleği inşa eden bağlam ölüm habitusu kavramsallaştırması çerçevesine konumlandırılmıştır. Bourdieu’ya göre habitus, insanların belirli kültürler veya alt-kültürler içerisinde sosyalleşmeleri nedeniyle zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokuna gönderme yapmaktadır(Bourdieu, 2015, s. 170). İçerisinde bulunan zaman ve mekân, kişinin varlığını biçimlendiren habitusu üretir. Pratikler habitus tarafından

biçimlendirildiği gibi nesnel yapıları da yeniden inşa etmektedir (Çeğin, Göker, Arlı ve Tatlıcan, 2016, s. 315). Genel anlamıyla habitus edinilmiş olunan alışkanlıkların süreklilik ifade ederek bedende cisimleşmesi ve bu bağlamda bir kültürden etkilenilmesi olarak tanımlanmaktadır (Kasapoğlu, 2016). Böylece habitusun kişinin bulunduğu alan ile doğrudan ilişkisi olduğu görülmektedir. Alan, habitusun oluşması için önemli bir kavramsallaştırma değildir. Bu alan aynı zamanda sahnedeki oyunun oynanan yerini ifade eder. Bourdieu alan kavramını anlatırken de sermaye kavramını kullanmaktadır. Bourdieu sermayeyi kültürel, sosyal, simgesel ve ekonomik sermaye olmak üzere dört başlıkta ele alır ve habitus-alan- sermaye üçlemesini birbiri ile ilişkili olarak açıklar. Bu yönüyle habitus kişinin sosyal yapı içerisindeki yerini belli bir hiyerarşi içerisinde bulunduğu konumunu ve durumunu açıklamak için kullanılan bir kavram olarak belirlemiştir. Swartz'a (2014, s. 315) göre alan kavramı Bourdieu'da benzer hayat koşullarına ve koşullamalara sahip olan kişilerin benzer yakınlıklar ve benzer pratikleri üzerinden oluşturdukları benzer konumları ifade etmektedir. Swedberg'e (2003, s. 48) göre Bourdieu modelinde bir endüstri, bir firma veya benzeri ortamlar, bir "alan" olarak görülür. Her alan kendi mantık ve çıkar anlayışına sahiptir. Her alanın yapılışı, farklı sermaye tiplerinin (finansal, sosyal, kültürel, sembolik) dağılımına bağlı olarak belirlenmektedir. Ekonomik alandaki aktörler geçmişteki alışkanlığı ile gelmektedir. Aktörün gelecek faaliyeti geçmişteki alışkanlığı ve deneyimine dayalıdır. Dolayısıyla "ölüm habitusu" kavramsallaştırması ölümün sosyal, kültürel ve toplumsal yönüyle ilişkili olan alanı gassallın mesleğini inşa ettiği bağlamı anlamlandırmak için tercih edilmiştir. Ölüm habitusu, modern dönemle birlikte gündelik hayatın arka planına itilmiş ve göz önünde tutulmayan ölüm olgusunu (Aries, 2015, s. 81) gassallıkta göstergeleştirmektedir.

2. Yöntem

Çalışmada gassalların mesleki yaşamlarındaki gündelik deneyimlerini ve bu deneyimlerin gündelik hayatla olan ilişkisini daha iyi anlayabilmek için yapılandırılmış görüşme soruları çerçevesinde temellendirilmiş kuram kullanılmıştır. Bu yöntem Glaser ve Strauss tarafından 1967'de sosyolojik araştırmalarda kullanılan kuramların katılımcılardan elde edilen verilerle uyum sağlamadığı gerekçesi ile geliştirilmiştir (Creswell, 2016). Glaser ve Strauss Awareness of Dying'da (1965) hastanelerde ölümle ilgili farkındalık (bilinç) konusunda bir teori geliştirmişlerdir. *Farkındalık* iki yazarın kişisel deneyimleri sonucunda ortaya koydukları bir kavramdır. Strauss, annesinin ölümüyle, Glaser ise babası ölmeden önce aile üyelerinin babasının hastalığını nasıl ele aldıklarını ölüm bilinci/farkındalığı ile ilişkili olarak ele almıştır. Glaser ve Strauss ölüm bilinci ve farkındalık bağlamı kavramlarından yola çıkarak ön verileri toplamışlardır. Gassallık bağlamında ölümün bir iş olarak anlamlandırılmasını temellendiren bu çalışma da pilot çalışma verilerinden inşa edilmiş ve bir temellendirilmiş kuram perspektifiyle hareket edilmiştir. Glaser ve Strauss'un yaptıkları çalışmada veri kodlamalarını ya çalışmadan hemen önce ya da çalışmaya başladıkları ilk anda yapmışlardır. Daha fazla teorik çalışmaya gerek olmadığı sürece çalışma için daha fazla veri toplamamışlardır. Gerektiği zamanda en başa dönüp tekrar yeni veriler toplayarak araştırmayı yeniden temellendirmişlerdir. Çalışma sonunda ortaya çıkacak teorinin dayanaklı olması için çalışma süresince çeşitli karşılaştırma grupları oluşturmaya önem göstermişlerdir. Gassallık çalışması da pilot çalışmasını takiben sahada sürekli bir inşa süreciyle yürütülen bir çabayı yansıtmakta ve hali hazırda devam etmekte olan bir çalışmadır. Dolayısıyla temellendirilmiş kuram, belli bir esnekliğin ve araştırmanın tasarımını süreç olarak inşa ediyor olması bakımından araştırmacılar tarafından tercih edilmiş (mekte)dir. Gömülü teoriyi kullanan araştırmacılar bir kuramı test etmezler aksine inceledikleri çalışma konusunu açıklayacak bir kuram

inşa etmek için bu yöntemi tercih ederler. Bu bağlamda sahadan toplanan verilerle araştırma sürecinin sürekli kontrol edilmesi ve araştırma sorularının geliştirilmesi bakımından araştırmacıların bu yöntemi tercih ettiğini söylemek mümkündür. Temellendirilmiş kuram, iki kurucusu arasında 1990'da yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle iki ekole ayrılmıştır. Urquhart(2018), iki ekolün birbirinden farklılaşmasının temelinde Temellendirilmiş kuramın ne olduğunu anlamının yattığını söylemektedir. Glaser ekolünde, verilerin kodlanması üç aşamada (açık, seçici ve kuramsal kodlama) gerçekleştirilmesi önerilmekte ve araştırmayı bir yaklaşıma doğru zorlamanın temellendirilmiş kuramın ruhuna aykırı olacağına değinilmektedir. Strauss, Corbin ile geliştirdiği temellendirilmiş kuram da kodlama sürecini açık, eksnel ve seçici kodlama olmak üzere üç aşama olarak ele almaktadır. Sonuç olarak temellendirilmiş kuram üzerinde ortaya çıkan ayrılıkların verileri kodlama sürecinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu araştırmada yeni kavram ve teorileri açığa çıkarılması için, Strauss ve Corbin'in geliştirmiş oldukları ekol tercih edilmiştir. Veriler kodlanırken açık, eksnel ve seçici kodlama kullanılmıştır. Creswell'e (2016) göre açık kodlama aşamasında bilgi parçalanarak fenomen hakkında bilgi kategorileri ve her bir kategori içerisinde alt kategoriler oluşturulur. Eksnel kodlama aşamasında kategoriler yeni biçimleri ile yeniden kodlanır ve merkezdeki kategori tanımlanır. Seçici kodlama aşamasında, eksnel kodlamadaki kategoriler birleştirilir ve hikâye yazılır.

Araştırma Sorularının Organize Edilmesi

Pilot çalışmalarda elde edilen verilerin kilit noktaları; “ölüme nasıl bir çerçeve çiziliyor?”, “mesleki anlamlandırmalar nasıl ve hangi amaçsallıkta inşa edilmektedir?”, “çalışma koşullarının çerçevesi nasıl çiziliyor?”, “mesleğin karşılık geldiği iş tanımları neleri içermektedir?”, “gündelik hayatta gassallığa yapılan toplumsal anlamlandırmalar nasıldır?” ve “geçmişten bugüne gassallıkta değişimler zihniyet dönüşümü mü dış faktör dönüşümü mü?” sorularından hareketle “anlam”, “deneyim”, “usa vurma” ve “inşa” biçiminde dördü kategoriye göre sınıflandırılmıştır.

Örneklem

Temellendirilmiş kuramda katılımcıların homojen bir grup olması önemlidir. Katılımcı grubun homojen olması, süreci yaşayan kişilerin anlatılarının benzerliği üzerinden değerlendirilmektedir (Strauss ve Corbin, 1998). Bu araştırmada katılımcı grubunun belirlenmesinde teorik örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Teorik örnekleme yöntemi, teorinin oluşturulması için örneklerin bulunması incelenmesi ve test edilmesi gerektiğinde kullanılır (Miles ve Huberman'dan aktaran Creswell, 2016). Katılımcı grubunun sayısının belirlenmesinde veri toplama aşamasında yeni verilerin gelmemesi etkili olmaktadır. Verilerde doygunluğa ulaşmak için en az 20 en fazla 60 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılması gerekmektedir (Creswell, 2016). Glaser'e göre sahadan veriler toplanırken araştırma soruları süreç içerinden görüşmeler yapıldıkça yenilenip düzeltilir böylelikle modelin tam olarak gelişmesi için yeterli verinin toplanması sağlanır. Bu aşamada araştırmacı verileri toplarken bir diğer taraftan da analize başlar. Hazırlanan bu çalışma halen verileri sahadan toplanmaya devam edilen bir çalışmanın ilk verilerinin analiz edilmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın örnekleme olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde çalışan Gassallar seçilmiştir. Çalışmanın evreni Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmanın evreni

Mekan (Gasilhane)	Cinsiyet	Evren	Örneklem
Zincirlikuyu	Erkek	15	3
	Kadın	17	6
Kozlu	Erkek	19	2
	Kadın	22	10
Küçükçekmece	Erkek	6	0
	Kadın	8	6

İstanbul'un seçilmesindeki temel kaygı, gassal sayısının fazla olması, ölüm oranlarında İstanbul'un Türkiye'nin önemli bir ortalamasını yansıtmamasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu pilot çalışmada gasilhanelerde görevli gassallarla derinlemesine görüşmeler yapılmış olup, gassalların ölüm ve ölü beden üzerinden deneyimledikleri meslek algısını, yine gassalların gözünden hikâyeleştirme kaygısı güdülmüştür. Görüşme yapılan gassalları belirlerken bazı ölçütler kullanılmış: “*kaç senedir gassallık yaptıklarına, daha önceden cenaze yıkayıp yıkamadıklarına, herhangi bir dini eğitim alıp almadıklarına*” bakılmıştır. Görüşmeler, göreve yeni başlamış ve kıdemli gassal olmak üzere iki grup üzerinden ayrı ayrı yapılmıştır. Buradaki temel ölçüt 10 yıl ya da daha fazlası, 2 yılda ya da daha azı olmuştur. Bunu yaparken temel kaygı göreve yeni başlamış kişi ile görevde kıdemli olan kişi arasında yapılan işe anlam yükleme ve toplumsal alanda mesleki kimliği inşa etme açısından anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını görmektir.

3. Bulgular

Bu bölümde, ilk olarak pilot çalışmada elde edilen verilerden yola çıkarak her şeyin açık bir şekilde yazıldığı açık kodlama aşamasında gassalların genel olarak neleri ifade ettiklerine, sonrasında kategorileri farklı ve daha genel bir kategori altında birleştirilmesini sağlayan “*Eksenel Kodlama*” kısmına, son olarak metaforlar aracılığıyla bir hikâye oluşturulmasını sağlayan “*Seçici Kodlama*” kısmına yer verilmiştir.

3.1. Açık Kodlama

Açık kodlamada gassal mesleğinin nasıl inşa edildiği üç aşamada ele alınmıştır. Gassallar ilk olarak yaptıkları işi anlamlandırmaları, çalışma koşullarından bahsetmekte, son olarak da işlerini yapma biçimlerinden bahsetmektedirler. Bu üç aşamanın bir süreç olarak düşünülmesi söz konusudur. Süreç olması aynı zamanda birbirleriyle ilişkiselliğini göstermekte ve bu ilişkisellik aynı zamanda aşamaların birbirinden etkilendiklerine de gönderme yapmaktadır. Gassallar, gasilhanede yönetmeliklerin tanımladığı bir alanda işlerini yapmakla birlikte gündelik hayata karıştıklarında mesleklerini de peşi sıra sürüklemektedirler. Toplumsal anlamlandırmalar, mesleğe atfedilen dini ve geleneksel bağlam ve bu bağlamlara eşlik eden ölü yıkayıcı damgası, gassalların gündelik hayattaki karşılıklarıdır. Dinin ve kültürel kodların hızlıca dönüştüğü günümüzde gassalın da mesleki bir form olarak dönüşümün tam merkezinde yer aldığını söylemek mümkündür. Gassallık, geleneksellik içinde yürüyen bir iş olmakla birlikte rasyonelleşmenin ve uzmanlaşmanın hâkim olduğu piyasa mekanizmasının çerçevesini çizdiği bir dış alanla kuşatılmıştır. Gassalın yaşam tarzı, beğenileri, kimlikleri ve toplumsal konumu bu dönüşümlerin çizdiği yol izleğiyle şekillenmektedir.

Yapılan işin anlamlandırılması

“Yaptığım işi dini vazife olarak görmekle birlikte onu profesyonel bir biçimde yıkarım, kefene sarar hazırlarım. Ama bunu yaparken de güzel bir ayrılış olsun isterim” (K1)

“Farz-ı kifaye olarak yani dini bir iş olarak görüyorum. Bir insanı öbür tarafa göndermek anlamına geliyor benim için. Cenazeyi yıkamam yaklaşık 15-20 dakika sürer” (K2).

“Manevi anlamda güzel bir kazancımız olduğunu düşünüyorum. İmam-hatipte uygulama konusunda eğitim almıştık” (K3).

“Ben insana aşığım, insanoğlunun son vazifesini yapmak beni ihya ediyor. Uygulama yapmadan işi öğrenmek çok zor, cenazeler türlü türlü oluyor, belli bir sistematik içerisinde olmak gerekiyor” (K4).

Görüşmelere katılan katılımcıların “*yaptıkları işi nasıl değerlendirdikleri*” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında mesleğin dini anlamda alınan eğitimle olan ilişkisinin üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bağlam katılımcıların zamanla yaptıkları işte profesyonelleşme kavramını ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Katılımcıların kullandığı haliyle profesyonelleşme ölüm habitusunun gassallıkla olan ilişkisi üzerinden açıklanabilir. Öncelikle gassal bulunduğu alanda ölüm habitusunun biricik öznesi olarak belirmektedir. Bu durum tıpkı gündelik hayatta herkesin içinde olduğu habitusu deneyimlemesiyle aynı anlamda kullanılabilir. Bu bağlamdan hareketle ölüm habitusu, gassalın her gün içinde bulunduğu ve deneyimlediği ölüm fenomenine olan aşinalığıyla benzerlik taşımaktadır. Gassallar ölüm habitusunu, her gün hiç yadırgamadan yanından geçip gittikleri tabutların, kestikleri kefenlerin, dinlenme saatinde içtikleri çayın ve deneyimledikleri işin içinde bir bütünlük oluşturup yaşattığı aşinalık ile inşa etmektedirler. Gassallık mülakatlara bakıldığında temelde dinin doldurduğu bir mesleki formdur.

Gassalın dikkat çekici bir yönü ise gelenekselden moderne geçerken arada kalmışlığıdır. Bu, bahsi geçen alanın rasyonel ve uzmanlaşmanın verdiği maddi göstergeler üzerinden yapılacak bir tanımlamayı da içerdiğini göstermektedir. Bu yönüyle gassallık damgalanan, korkulan bir meslek olarak belirmektedir. Meslek üzerinden damgalanma, gassalın damgalanmış ölü yıkayıcı olmasına giydirilen hukuksal ve toplumsal etikettir. Bu durumu katılımcıların vermiş oldukları cevaplarda görmek mümkündür:

“Bazen hiç tanımayan insanlar abla sen ne iş yapıyorsun diyor ben de cenaze yıkıyorum deyince ay hiç öyle durmuyorsun diyorlar” (K3).

“Yemeğini yemeyende var yiyende, bayramlarda elini öpene var öpmeyende. İşte başka iş yok muydu diyenler de oluyor. İlk duyduklarında yanımdan kaçıp giden çok oldu” (K4).

“Çok dışlayıcı bakıyorlar, ne yapıyorsun cenaze yıkıyorsun. Cenaze yıkadığımı duyan yanımdan kalkıp gidiyor. Niye gidiyorsun dediğimde çoğu senden korkular diyor” (K5).

“Gassallım deyince insanlar ilk başta anlamıyor. Ama işte cenaze yıkıyorum deyince a ölü mü yıkıyorsun diyorlar korkuyorlar tabi” (K6).

Çalışma Koşulları

Görüşmelere katılan gassallar arasındaki iş bölümü yapılan pratikler çerçevesinde Durkheim’in mekanik dayanışması ile ilişkilendirilmiştir. Gassallık hali hazırda modern toplumda icra edilen bir meslek olarak belirmiş olsa da katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevaplar mekanik dayanışmanın varlığını kanıtlar niteliktedir. Özellikle gassallar arasındaki mesleki kimlikle kurulan güçlü bağlar ve bu bağları kuran temel bileşenlerin din ile gelenek olması hemen hemen her beş katılımcıdan dördünde birbirine benzer niteliktedir. Gassallar arasında meslekte uzman-

laşma gerektirecek durumlar olmamakla birlikte verimlilik ve hızın önemli iki değişken olduğu görülmektedir. Herkesin işin her alanında aynı görevi üsteleniyor olması modern bir örgüt içindeki geleneksel kodlarla örülen bir işi akla getirmektedir. Geleneksel kodlar aynı zamanda gassalın din ile olan ilişkisinin bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hem gassallar hem de ölüm habitusunun olduğu alandaki her türlü ilişki (ölünün yıkanması, kefenlenmesi, bir takım geleneksel ritüellerin yerine getirilmesi) mekanik dayanışmanın bir unsuru olarak göze çarpmakta ve mesleki kimliğin inşası da bu biçimsellikte devam etmektedir.

“Bir keresinde cenazeyi devirir misin demiştim. Beni şikâyet etmiş cenaze sahibi, demiş ki çöp mü deviriyor bana devir cenazeyi diyor. . . O olaydan sonra mümkün mertebe dikkat ediyorum ne konuştuğuma. Sonuçta ne olduysa oldu benim görevim cenazeyi yıkmak hekim değilim ki yani” (K7).

“Biz daha çok kabin içindeki zamanı yönetiyoruz” (K8).

“Birden iş bölümümüz var. Ondan da bahsetmiş olayım. Burada sadece cenaze yıkamış olmuyoruz yani. Sırayla kefen kesme, havluların makinede yıkanması kurulanması, Gasilhane temizliği, bulunduğumuz odanın temizliği vs.” (K4).

“Avrupa yakasının en yoğun gasilhanesi burasıdır. Günde ortalama 35-40 kadın cenaze buraya gelir. Bir de bunun erkekleri de var tabii” (K9).

“Bizim buradan göreve inişimiz telefon gelir cenaze ismi verilir aşağıya iner cenaze yakınları ile ilgileniriz. Bir kadın olarak bu süreçte cenazenin ağır yükü ile karşılaşmış oluyoruz” (K2).

“Yani yoğun bakımdan çıkan bir mevta olabiliyor ya da çok yaralı cenaze oluyor bazen çürümüş adli tıp cenazesi dediğimiz cenazeler olabiliyor. Böyle olunca da uygulamada yaptığımız hazırlıklar değişmiş oluyor. İki arkadaş girmiş oluyoruz bir cenazeye bazen üçüncü bir kişiye ihtiyaç duyduğumuzda oluyor. Battal yani aşırı kilolu cenazelerde üçten daha fazla girdiğimizde oluyor” (K10).

Katılımcıların çalışma koşullarını ifade ederken kullandıkları ifadeler gassallığın mesleki sınırlarını çizmektedir. Burada bahsi geçen mesleki sınırların çizilmesi yapılan işin nasıl yapıldığını ortaya koymak açısından önemlidir. Gassallar aynı zamanda yaptıkları işte yabancılaşma sürecini yaşamaktadırlar. Gassalın yabancılaşması, mesleki kimlik ve yapılan iş üzerinden ele alınmıştır. Marx'a göre işçi çalışma dışına kendine gelir ve çalışma sırasında kendi dışındadır. Bu durum görüşmelere katılan gassalların hemen hemen hepsinin cenaze yıkanma sürecinin ve orada deneyimledikleri birçok durumun ölüm habitusu alanı dışına çıkarmadıkları söylemini destekler niteliktedir. Ölüm habitusu gassalın hayatının büyük bir kısmının geçtiği alan olduğu için bu alan pek çok duygunun hissedildiği ve yabancılaşma sürecinin başladığı yerdir. Yabancılaşmanın ifade edildiği üç temel bağlam vardır. Birincisi Gassalın duygusal yabancılaşma sürecidir. Keder, üzüntü ve acıma hisleriyle başlanan iş süreci salt standartlaşmanın hâkim olduğu bir rasyonelleşme ve profesyonelleşme sürecine evrilmektedir. İkincisi ise Gassalın işin öznesine(ölü bedene) yabancılaşmasıdır. Bu, ölü beden bir nesneye dönüşmesi ve gassalın ilgisini kaybetmesi sürecini ifade eder.

“İşte mesela ben ilk geldiğim zaman buraya arkadaşın bir yorumu ile karşılaştığım zaman şok olmuştum. Ben etkileniyorum ya cenazeden çıktığımda dedi ki biz cenazeleri sıradan görüyoruz, eşya yıkar gibi yıkıyorum demişti. Bakın ben buna şok olmuştum. Ama şu an aynı şeyi bende düşünüyorum (K11).

Üçüncü yabancılaşma biçimi ise kişinin emeğine yabancılaşmasıdır. Bu yabancılaşma biçimlerini Marx'ın yabancılaşma ethosuyla da ilişkilendirmek mümkündür. Marx'ın yabancılaşma ethosunda modern kapitalist dönüşümün çalışma hayatında meydana getirdiği dönüşümler var-

dır. Bu dönüşümlerin merkezinde değerden düşmüş, insanlıktan çıkarılmış ve gittikçe uzmanlaşan bir çalışan tipolojisi yer almaktadır. Bu durum çalışanlar üzerinde çalıştığı nesnelere ve etrafındaki diğerleri arasındaki ayrılığa işaret eden bir yabancılaşma durumuna yol açmaktadır. Marx'ın sıraladığı yabancılaşma biçimlerinde ise (Strangleman ve Warren, 2015, s. 16);

- Ürünün üreticisi olarak kontrol yokluğu ile ilgili bir yabancılaşma
- Yoğun bir iş bölümü ile ilgili bir yabancılaşma (işin değersizleşmesi, işe yönelik gerçek ilginin kaybı)
- İlişkilerin piyasalaşması ile ilgili bir yabancılaşma (değişim değerine karşı insanlığın azalması)
- Çalışmanın anlamsızlaşması ve rutin tekrarlardan oluşması ile ilgili bir yabancılaşma (insan ve hayvan arasındaki farkın bulanıklaşması).

Gassalın yabancılaşmasının temel kaynağını, modern örgüt içerisinde geleneksel bir iş yapış biçimiyle ilişkilendirmek mümkündür. Bu bağlamda gassalın yaptığı işin niteliğini tanımlamak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla burada tanımlama sıkışmışlığı "*ölü beden yönetimi*" kavramsallaştırmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Ölü beden yönetimi kavramı dini pratiklerin ve sekülerliği aşma çabasını gassallar ve yapılan iş üzerinden anlatılma sürecini açıklamak için tercih edilmiştir. Ölü beden kavramı ölmüş olmaktan farklı bir anlam taşımaktadır. Ölüm süreci her ne kadar bireysel bir süreç olarak görülse de ölü bedenlerin yönetimi kavramsallaştırması, ölüm habitusu alanına bir şekilde dâhil olmuş olan, cenaze yakınları, gassallar ve belediyeciliği kapsayacak şekilde dönüşmüştür. Ölüm habitusu, ölü bedenlerin yönetimi sürecinde şeffaf duvarlar olarak belirlemektedir. Burada toplum içinde anonimleşen ölümden, kitleleşen ölüm kavramına geçiş söz konusudur. Dolayısıyla ölü bedenlerin yönetimi kavramıyla, cenaze uğraşısını salt ekonomik tüketim alanı olarak değil, din kültür ve kimliklerin de görülebildiği, gelenekselden moderne geçişte toplumsal dönüşümlerin izlerini sürdürülebildiği bir alan olarak kurma kaygısı ifade edilmek istenmiştir.

Gassal, ölü bedenlerin yönetimi sürecinde din ve ölüm ilişkisi bağlamında ortaya koyduğu duygusal emekle var olmaktadır. Gassal cenazenin yıkandığı kabine girdiği andan itibaren oradaki ölü bedenlerin yönetimi sürecinde aktif rol oynamaktadır. Duygusal emek ölüm habitusu içinde var olan gassalın alanın yani mekânın içindeki fiziksel ve psiko-sosyal faktörleri deneyimlemesi ile ortaya çıkmaktadır. Duygusal olarak emeğe yabancılaşma aynı zamanda sonsuz rol yapma paradoksunu ortaya çıkartmaktadır. Rol yapma paradoksu hissediyormuş gibi yapmanın bir yoludur (Karaboğa, 2018). Bu durum mesleki anlamda uzun yıllardır gassallık yapan kişilerle işe ilk defa başlayan kişiler arasındaki işe ve duyguya olan bağlılığın arasındaki farkı açıklamak için de kullanışlı durmaktadır. Burada önemli olan husus bir kere rol yapma paradoksuna giren gassal yaptığı işe yabancılaşmaya başlamasıdır. Gassal'a atıfla pastiş/modüler mesleki kimlik etiketlemesi de bu bağlamla doğrudan ilişkilidir. Buradaki yabancılaşma duygusal emeğin de ortadan kalkması ve gassalın geleneksel bir imge olarak yerini almasıyla sonuçlanır.

İşini yapma biçimleri

"Yani ben hep cenaze yıkadım. Ama ilk yıkadığım gibi değil tabi. Artık her türlü duruma açığım. Eski gibi yavaş değilim daha hızlıyım her konu da orada bir sıkıntı var demi onu çözerken de hız kazandım" (K12).

“Görevin sadece cenazeyi yıkamak değil. Orada aile yakınlarını da teselli etmek görevi sende bazen son bitiyor artık gidiyorsun diyor ki sizi hiç duymadım bir daha söyler misiniz? Bu kadar olaydan kopuklar bir bakıma terapistlik yapıyoruz. Dini bir durum var onu anlatıyorsun. Bazen hemşirelik yapıyorsun. O kabine girince her şey oluyorsun. Ağlayana moral veriyorsun” (K13).

“Birde bir kere bir şey yaşadım bir kadın annesini kaybetmiş. İşte geldi cenaze yıkamaya girecek dedi eldiven alabilir miyim? Ben şaşırdım yani senin annen o ben zaten kırk yabancıyım bu işi eldivenle yaparım o senin annen daha birkaç saat öncesi yaşıyordu şimdi ne değişti yani” (K4).

“Buraya benden daha iyi ilmini bilen hoca hanım geliyor ben yıkamaya girmek istiyorum diyor. Ama yok burada görevliler yıkayacak diyoruz. Bu özgürlüğü bu gücü bana veren belediyenin çatısında olmaktadır” (K11).

Katılımcıların ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda iş yapma biçimlerine yükledikleri anlamları görmek mümkündür. Bu bağlamda gassallar, sadece cenaze yıkamamakta aynı zamanda cenaze yakınlarını teskin etmekte, sıkıntılı durumlar karşısında çözümler üretmekte, belediyenin bir çalışanı olarak yasal haklarının bilincinde olan kişilerdir. Bu süreç, ölümün tüketim toplumunda bir iş ve emek zincirine dönüşmesini hızlandırmaktadır. Ölüm metropolde anonimleşmiş ve sıradanlaşmıştır. Metropol tipi insanın yaşadığı kentler, öznel ve nesnel kültürün arasında oluşan çatışmaya sahne olan alandır. Nesnel kültür bireyler veya grupların daha iyi bir yaşam seviyesine ulaşmak için öncelikle oluşturmaları gereken daha sonra içselleştirmeleri gereken maddi ve maddi olmayan kültürel ürünleri adlandırmada kullanılır. Öznel kültür ise kişilerin nesnel kültür öğelerini içselleştirerek ulaştıkları bireysel gelişmeler bütünüdür. Gassal metropol tipi insanla ilişki içindedir. Dolayısıyla hem kendiyi girdiği içsel çatışma ve tanımlamalarda, hem mekânın içinde ve dışında yaşadığı tecrübelerle, hem de gündelik hayatta kurduğu her türlü sosyal ilişkilerle mesleki kimliğini sürekli yeniden inşa etmektedir.

3.2. Eksenel Kodlama

Hazırlanan bu çalışmanın merkezinde gassal vardır. Dolayısıyla çalışma boyunca tasvir edilen mesleki kimlik, gassalın gündelik hayatta etkileşim içinde olduğu sosyal, kültürel ve dini kodları, çalışma hayatında karşılaştığı tutum ve ön yargıların bütününe kapsayacak niteliktedir. Bu bağlamdan hareketle daha önceden verilmiş olunan açık kodlama verilerini birbiriyle anlamlı ilişki oluşturacak şekilde gruplandırılmış ve iki odak nokta belirlenmiştir. Odak noktalarının belirlenmesinde çalışma boyunca yapılmış olunan görüşmelerin ham hallerinin oldukça titiz bir şekilde incelenmesi etkili olmuştur. Bu noktada çalışmaya katılan hemen hemen her katılımcının sorulara cevap verirken gassallık fenomenini deneyimleme sürecini gündelik hayat ve dönüşüm ile din ve geleneksel olanla ilişkilendirdiği görülmüştür.

Günelik Hayat ve Dönüşüm Kodları Üzerine Etkisi	Din ve Geleneksel Kodlar Üzerine Etkisi
<ul style="list-style-type: none"> • Bir Ücret Karşılığında Çalışma • Ev Ekonomisine Katkı • Kadınlar İçin Rahat Bir Çalışma Ortamı Olması • Günelik Hayatta Yapılan Bir Çok İşin Devam Etmesi (yemek yapmak, dinlenme odası toplamak, kefen kesmek) • Birçok İşe Kıyasla Çalışma Koşullarının İyi Olması • Kadın ve Erkek Gassallar Arasında İş Bölümü • Yaptığı yemi eş dostun yememesi • Bu iş yapılmaz! 	<ul style="list-style-type: none"> • Manevi Anlamda Dini Bir Vecibe • Uhrevi Bir İş • Allah Rızasını Kazanma • İbadetleri Yerine Getirmede İtici Bir Güç • Geleneksel Uygulamaların Devamlılığının Sağlanması/Sağlanmaması • Rahip/büyücü birlikteliği ya da Şaman/doktor bütüncülüğü

Şekil 1: Gassal'ın konumlandırılması.

Gassallık mesleği kişinin gündelik hayat içerisinde insanlarla olan sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Günelik hayat ve dönüşüm üzerine etki kodlaması ikili ilişkilerin çalışmaya yansıyan yönünü betimlemek amacıyla tercih edilmiştir. Buradaki iddiayı destekleyici nitelikteki veriler ilgili görüşmeler çerçevesinde alınan yanıtlarla oluşturulmuştur. Bu yanıtları şöyle sıralamak mümkün: *kayınvalidemler senelerdir evimde yemek yemezler, senin yanında oturmayım sen adamı öldürürsün, abi senden gerçekten korkulur (rengi atar), otobüsteyken yanımdan kalktı gitti, eşim hala daha alışamadı, kesinlikle işte zamanın nasıl geçtiğini sormazlar, özellikle burada olanın burada kalmasına özen gösteririm kimseye bir şey anlatmam.* Ayrıca yine gündelik hayat içerisinde çalışmanın tüketim üzerine etkilerini yapılan görüşmeler çerçevesinde çizmek mümkündür. Yine bu iddiayı destekleyici nitelikteki verileri yapılan görüşmelerde yaptığınız işe dışarıdan nasıl bakılıyor sorusuna verilen cevaplar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür: *Dışarıdan bakan insan bu işi pis iş olarak görüyor cevabı bir diğer katılımcının vermiş olduğu akrabam bu işi yapacağıma tuvalet yıkarım diyor, onlara ölüm getireceğimizi düşünüyorlar, yengem hala arar ve sen bu işi nasıl yapıyorsun bir evin bir kızındır diyor.*

Creswell (2018)'e göre eksenel kodlama merkezi fenomeni etkileyen koşulları, fenomeni etkileyen nedensel koşulları, fenomeni ele alan stratejileri ve stratejileri şekillendiren bağlamı ele almak için kullanılmaktadır. Hazırlanan bu çalışmada tercih edilen eksenel kodlama merkezi fenomen olan gassal iki kodlama üzerinden ele almıştır. Merkezi fenomen olan gassal ikili ilişkilerde korkulan, dini bir vecibeyi yerine getiren ve hayret edilen bir kişidir. Onun bu yönü ikili ilişkilerde de görülmektedir.

3.3. Seçici Kodlama

Creswell (2018)'e göre seçici kodlama, eksenel kodlamada elde edilen kategorilerin birleştirilip bir araya getirilmesi yani kategorilerin ilişkilendirilmesi ile olur. Buradaki önemli nokta yapılan görüşmelerin bir bütünü ifade edecek şekilde birbirine bağlamasıdır. Tablo 2'de görüldüğü üzere gassalların çalışma hayatı, din ile ilişkileri, tüketim alışkanlıkları ele alındığı zaman ortaya çıkan metafor ölüm habitusudur. Ölüm habitusuna dahil olan gassal, mesleği ile ilgili olarak çalışma hayatının dışında da pek çok tutum ve tavır ile karşılaşmaktadır. Bu noktada gassallık mesleğinin gündelik hayata, tüketime ve dine etkisi iki başlık altında tekrar tekrar incelendiğinde “ölüm habitusu” hepsinde ortak çıkan kavram olmuştur. Dolayısıyla ölüm habitusu çekirdek kodunu oluşturmuştur.

Ölüm habitusu gassalların gündelik hayattaki ilişkilerine, toplumsal dönüşüm algılarına ve din ile olan ilişkisine yansımaktadır. Gassal günlük hayatta üretmiş olduğu pek çok davranışı ölüm habitusunun olduğu mekân içinde de gerçekleştirmektedir. Örneğin gassal kadın evinde kızına çeyiz işleyen ev kadını gibi dinlenme zamanı içirişinde çeyiz yapmakta, bir diğeri ise öğlen yemeğinden kalan bulaşıkları yıkamakta, bir başkası kucagında bebeği ile görev sırasını beklemekte, öteki gassal kadın beş çayı için çayları ve bisküvileri hazırlamakta, bir ötekisi ise aynı ortamda o günün görevlisi olarak dinlenme odasını temizlemekte ve bir başkası ise dini konular hakkında bir diğeri ile tartışmaktadır. Öte taraftan gassal erkek ise orada yemeğini hazırlamaktansa dışardan yemek sipariş vermekte, çay içmekte, futbol meselelerini tartışmakta, bir diğeri kabin yıkama görevini yerine getirmekte, bir başkası kadınların kestiği kefenleri depoya kaldırmakta, dini konularda birbirleri ile fikir alışverişinde bulunmaktadır. Ölüm habitusu, gassal kimliğini gassalığın iş hayatı ve gündelik hayatla arasına bir sınır koymamakta aksine bir gassalığın gündelik hayatta yapabileceği pek çok davranışı yapmasına olanak tanımaktadır. Ölüm habitusu gassalığın hayatının tam olarak görülmeyen yönünde ve bu çalışmanın da çekirdeğini oluşturmuştur.

4. Tartışma

Algılanan toplumsal gerçekliğin sosyal koşullar, alışkanlıklar ve rutinler aracılığıyla inşa edildiği habitus, aynı zamanda Elias'ın toplumu tanımlarken kullandığı "gerilim alanı"dır. Burası aynı zamanda Habermas'ın Husserl'den aldığı "yaşam dünyası" olarak toplumsalın yaratıldığı alan olarak açıkladığı gerçeklikle de uyumludur. Gassalın mesleki alanı, kamusalın içerisinde özel alanın korunmaya çalışıldığı ama iç içe geçen biçimlerden oluşan bir alandır. Bu alan hukuki çerçeveye sınırları çizildiği gibi gelenekselin modernin ve dinin dâhil olduğu geniş bir toplumsal gerçekliğin de kendisini ifade etmektedir. Böylece gassalın toplumsal bir çatışma alanında da yer almış olduğunu söylemek mümkündür. Gassal, kendisiyle çatışırken, kendiyi de etkileşime girmektedir. Dini kaygılar ağır bastığında işini bir nefis terbiyesi olarak görmektedir. Ölümü hatırlamanın ölümle içli dışlı olmanın Müslümanlığın bir gereği ve gündelik hayatın karmaşıklığı içerisinde olması gerektiğini düşünmektedir. Gassal, ölü yakınlarının yasına katılırken dünyevileşmekte ve kendisini seküler bir evrende kurmaktadır. Mesleğin inşasında bu anlamda çatışmalı bir dünyevi-uhrevi alan gelgitleri mevcuttur. Dünyevi alanda bir iş olarak ölü yıkamaktan para kazanılması da söz konusudur. Bu alanın tartışılmaya açılmadığı, açıldığında ölümün kutsiyetinin bozulacağına duyduğu derin inançla da gassal, arafta kalan bir mesleki tipolojidir.

Çalışma boyunca ölü beden yönetimi, sıklıkla kullanılan kavramsal bir bütün olmuştur. Ölü beden yönetimi, ölümle ilişkili mesleklerin genel bir profilini oluşturma kaygısıyla özellikle tercih edilmiştir. Kavram, temel de Batı'nın "ölüm endüstrisi" adını verdiği ve parasal ilişkiler üzerinden tanımladığı alandan "Doğu"daki ölüm mesleklerini ayırtırmak için üretilmiştir. Hem modernliğin sahip olduğu çalışma hayatından izler taşımakta hem de gelenekselliğin sürdürüldüğü alanları göstermesi bakımından kullanılmıştır. Böylece ölü beden yönetimi aslında arada kalmışlığı ifade eden geniş bir alanda kurulabilecek zihniyet uzantılarını da yansıtmaktadır. Doğrudan ölüm işine odaklanan meslekleri kapsadığı gibi (gassal, mezar kazıcı, tabutçu...) asıl mesleğin yanına ekstra iş eklememesi olarak yapılan çalışma biçimlerini de (mermerci, keresteci, inşaatçı... vb.) kapsamaktadır. Hazırlanmış olan bu çalışma, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde görev yapan gassallar örneklemine yürütülen saha çalışmasının pilot uygulamasından oluşmaktadır. Araştırma sürecinde gassalın çalışma hayatının analizinde "iş", "uğraş", "uzmanlık" ve "emek" kavramları farklı içerikleri ortak paydada birleştirmek için kullanılmıştır. İş ve

uğraş kavramları sıklıkla geleneksel dönemin çalışma hayatını ifade etmek için kullanılırken, uzmanlık ve emek kavramları da modern çalışma hayatında gassalı konumlandırmak için kullanılmıştır. Ayrıca görüşmelere katılan kişilerin çalışma sırasında ve sonrasında gassallık üzerinden olağan ya da sıradan görmeye başladıkları ilişki pratiklerini hangi kavramlar üzerinden ortaya koyduklarına odaklanıldı. Bu noktada ölüyü ve ölümü anlatırken hangi kavramların kullanıldığı önemli kabul edildi. Örneğin “*Ölü, mevta, cenaze, ceset, Azrail’in elinden çıkmış*”. Görüşme verilerine odaklanırken şu detaylar dikkat edilen/edilecek noktalar olarak belirlendi: *ölu beden ile ilgili kavramları kullanış, ölu bedeni yıkamayla ilgili ön bir bilgiye sahiplik, yapılan işin nasıl adlandırıldığı, çalışma hayatındaki sosyallik beklentisi, iş bölümünün yapılma biçimleri, ölümün ve ölu bedeninin nasıl anlamlandırıldığı, kadınların ev işi ve çalışma hayatı açısından çıkardıkları anlamlandırmaların gassallıkla ilişkiseliliği ve daha önce bir işte çalışmıştıysa nasıl bir iş yaptığı*.

Gassalların yaptıkları işi değerlendirilme biçimlerinde, “*manevi anlamda dini bir vecibe olmaklığı, dünyalık iş, ev ekonomisine katkı, insanların derdine ortak olma*” atıfları dikkat çekmiştir. Gassalların büyük bir çoğunluğunun ölu bedeninin yıkamasıyla ilgili ön bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Özellikle dini eğitim kurumlarında uygulamalı olarak öğrendikleri bilgilerin oldukça yararlı olması söz konusudur. Gassalların sosyal çevrelerinde meslekleriyle ilgili olarak olumsuz etiketlemeler sahip oldukları görülmüştür. Ölu yıkayıcı olma, mesleğin sosyal anlamlandırılmasında temel bir bağlamdır. Ölu yıkayıcı olma, sosyal anlamda bir damgalama biçimi olduğu gibi yönetmeliklerde de gassalın iş tanımının aynı çerçevede yapıldığı tespit edilmiştir. Yaptıkları işin nesnesi için “*mevta, Azrail’in elinden çıkmış, vefat, dünyadaki işi bitmiş*” şeklinde ifadeler kullanılması, dini kodların mesleğin anlamlandırılmasında baskın bir rol oynamasıyla ilişkilendirilmiştir. Gassalın yaptığı işi anlamlandırmasında temelde dini kodların belirleyici olduğu yargısına “*rab huzuruna göndermek*” ve “*ahiret yolculuğunda ölüye eşlik etme*” gibi iki temel ifadenin sıklıkla tekrar edilmesinden ulaşılmıştır. Gasilhanenin bir çalışma mekânı olarak ev-iş temsili bir içeriği yansıttığı görülmektedir. Cenaze yıkama işlemleri sırasında resmi bir görev dağılımının yanında, dinlenme alanlarında yemek ve temizlik gibi gündelik hayat rutinlerinin dağıtıldığı görev paylaşımı mevcuttur.

5. Sonuç

Gassalın mesleğini deneyimleme süreci dini, kültürel ve sosyal kodları ile bireysel kimliğinin de gelişmesini sağlamaktadır. Dini kodları ile gassal ölümü “*Allah’a varış*” olarak kavrayıp mesleğinin kutsal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Ölüme atfedilen kutsallık aynı zamanda meslekle bütünleşmektedir. Dolayısıyla bu noktada gassal yaptığı işin niceliğini ve niteliğini “*Allah rızasını kazanmak*” olarak kavramaktadır. Kültürel kodları ile gassal ölümü hayatın olağan akışı içinde “*herkesin bir gün öleceği*” gerçekliği içinde kavramaktadır. Ölümün bu yönü ölu bedeninin yönetimi sürecini kültürel bir seremoniye dönüştürür. Ölümün kültürel yönü hazırlanan çalışma sürecinde ölu bedeninin yönetimi kavramı üzerinden okunmuştur. Bu bağlamdan hareketle ölu bedeninin yıkanma sürecinde ve kefenlenmesinde cenaze yakınlarının kültürel kodlarını kullanarak ölu bedene kına, çeşitli kokular, çörek otu gibi bir takım süs ve yiyecek malzemelerinin konulması istenildiği görülmüştür. Ölüm bu yönüyle kültürel bir gerçekliktir. Dolayısıyla gassal bu süreçte dini kodları ile var olmakta ve dine uygun olmayan her türlü uygulamanın yerine getirilmemesinde aktif bir rol üstlenir ve ölu bedeninin koruyuculuğunu yapar. Sosyal kodları ile gassal sadece ölu bedeninin yönetimi sürecinde değil aynı zamanda ölu yakınlarıyla kurduğu ikili ilişkileri çerçevesinde deneyimler ve kimliğini oluşturur. İkili ilişkiler aynı zamanda yine ölu beden üzerinden anlatıların oluşturulması ile gerçekleşir. Bu noktada ölu beden “*anne, evlat, torun,*

ıstırap çekmiş, beklenen evlat” gibi anlamlandırılır. Gassal bu noktada dini referanslarını kullanarak cenaze yakınlarına telkinlerde bulunur. Ölü bedeninin yönetimi bu noktada da seremoniye dönüşmektedir. Ölüünün yıkanmasından kefenlenmesine kadar süre boyunca ölüyle ilgili iyi güzel olan her hatıra anılır. Ölü burada anıları üzerinden hatırlanırken gassal telkinleriyle birlikte görevini bitirir. Sonuç olarak gassallık mesleği ölüm sonrası sürecin deneyimlenmesinde etkili bir fenomen ve ölüm ile ilişkilendirilen bu alanında öznesi konumundadır. Öznesi olduğu alana yönelik stratejiler geliştirmekte ve iki ilişkiler kurmaktadır. Bu çalışma, “Ölü Beden Yönetimi” olarak yürütülen projenin pilot çalışmasından elde edilmiş verilerle inşa edilmiştir. Proje tamamlandığı ölü beden yönetimi, ölümü açıklayan kuramsal bir alan olarak literatürde temellendirilmiş ve kurulmuş olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Ek 1. Katılımcıların demografik bilgileri

K.No	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Yılı
K1	Kadın	34	Açıköğretim İlahiyat	13
K2	Erkek	30	İmam Hatip Lisesi	13
K3	Kadın	39	İmam Hatip Lisesi	14
K4	Kadın	44	Lise Açıköğretim	10
K5	Erkek	40	İmam Hatip Lisesi	3
K6	Kadın	54	İlkokul	6
K7	Kadın	30	Mühendis	15
K8	Kadın	60	İlkokul	20
K9	Kadın	39	İlahiyat Açıköğretim	5
K10	Erkek	53	İlkokul	10
K11	Kadın	52	İlkokul	20
K12	Kadın	53	İlkokul	10
K13	Kadın	41	Açıköğretim Lise	3,5

Kaynakça/References

- Anderson, R. S. (1986). *Theology, death and dying*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ariés, P. (1991). *Batılının ölüm karşısında tavırları* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim toplumu* (F. Keskin ve H. Deliceçaylı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar* (Ü. Öktem, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Ölümlülük ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Becker, H., & Carper, J. W. (1956). The development of identification with an occupation. *American Journal of Sociology*, 61(4), 289–298. <https://rwww.jstor.org/stable/2773529>
- Berger, P. L. (2011). *Kutsal şemsiye-dinin sosyolojik teorisinin ana unsurları* (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım/beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. Fırat ve G. Berkut, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Budd, J. W. (2016). *Çalışma düşüncesi* (F. Man, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*, (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A., ve Tatlıcan, Ü. (2016). *Ocak ve zanaat/Pierre Bourdieu derlemesi (4.bs)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Debord, G. (2018). *Gösteri toplumu*, (A. Ekmekçi ve O. Taşkent, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal iş bölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). İzmir: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2011). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (F. Aydın, Çev.). Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Engin, İ. (1998). *Tahtacılar/Tahtacı kimliğine ve demografisine giriş (1.bs)*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Glaser, G. B., & Strauss, L. A. (1965). *Awareness of dying*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Glaser, B., & Strauss, L. A. (1967). *Time for dying*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Goffman, E. (1963). *Stigma*. London: Penguin.
- Hall, R. H. (1994). *Sociology of work*. California: Pine Forge Press.
- Howarth, G. (1997). Professionalising the funeral industry in England 1700-1960. In Peter C. Jupp & Glennys Howarth (Eds.), *The changing face of death historical accounts of death and disposal* (pp. 120–134). London: Palgrave Macmillan.
- Iqbal, Z. (2011). McDonaldization, Islamic teachings, and funerary practices in Kuwait. *Journal of Death and Dying*, 63(1), 95–112. doi: 10.2190/OM.63.1.e
- İçke, M., Engin, C. ve Kızılkaya, E. (2012). Refah devletinden rekabet devletine dönüşüm tartışmaları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (46), 1–24.
- İlhan, S. (2008). Yeni kapitalizm ve meslek olgusunun değişen anlamları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 313–382.
- İncioğlu, N. ve Erder, S. (2008). *Türkiye’de yerel politikanın yükselişi (1.bs)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karaboğa, K. (2019). *Oyunculuk sanatında yöntem ve paradoks (1.bs)*. İstanbul: Habitus Kitap.
- Kasapoğlu, A. (2016). *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji (1.bs)*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsal tarihi* (T. Kılınç, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Löwy, M. (2018). *Demir kafes* (N. Çetinkaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mancini, T., Caricati, L., Panari, C., & Tonarelli, A. (2015). Personal and social aspects of professional identity. An extension of Marcia’s identity status model applied to a sample university students. *Journal of Vocational Behavior*, (89), pp. 140–150. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.06.002>
- Marx, K. (2013). *Kapital 1. cilt*, (N. Satlıgan ve M. Selik, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısında AKP dönemi: sosyal yardım alanında yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, (1), 179–200.
- Mitford, J. (1963). *The American way of death*. New York: Simon and Schuster.
- Polanyi, K. (2008). *Büyük dönüşüm* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonaldlaştırılması* (Ş. S. Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm sosyolojisi (2.bs)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Saunders, K, C. (1991). Service without a smile: the changing structure of the death industry. *The Services Industries Journal*, 11(2), 202–218. DOI: 10.1080/02642069100000029
- Simmel, G. (2005). *Metropol ve zihinsel yaşam. A. Aydoğan (Haz.) Şehir ve cemiyet içinde* (s.167–184). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Strangleman, T., & Warren, T. (2015). *Çalışma ve toplum: sosyolojik yaklaşımlar, temalar ve yöntemler* (F. Man, Çev.). Ankara Nobel Yayın Dağıtım.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basic of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd). Thousand Oaks, CA: Sage
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi* (E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 1–39.
- Thomas, L. V. (1991). *Ölüm* (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Thomas, L. V. (1991). *Ölüm* (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topak, O. (2012). *Refah devleti ve kapitalizm/2000'li yıllarda Türkiye'de refah devleti (I.bs.)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Urquhart, C. (2018). *Nitel araştırmalar için temellendirilmiş kuram uygulama rehberi* (Z. Ünlü ve E. Külekçi, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Walsham, G. (1998). IT and changing professional identity: micro studies and macro-theory. *Journal of the American Society For Information Science*. 49(12), 1081–1089.
- Weber, M. (1968). *Economy and society*. Totawa: The Bedminister Press.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı* (Ö. Ozankaya, Çev.). İzmir: Cem Yayınevi.
- Yalom, I. D. (2017). *Güneşe bakmak ölümlle yüzleşmek* (Z. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.